

דף 102

סקירה היסטורית

"העפלה" – כינוי למבצעי העלאת יהודי הגולה לארץ ישראל, בעיקר בדרך הים, שלא היו חוקיים לפי המריניות הרשמית של ממשלת המנדט הבריטי. "עלייה ב" ו"עלייה בלתי לגלית" הם כינויים נרדפים לכינוי "העפלה". תקופת ההעפלה נמשכה כ-14.5 שנה: מינואר 1934 ועד מאי 1948.

ב-2 בנובמבר 1917, כשהתקרב סופה של מלחמת העולם הראשונה, פרסם הלורד בלפור, שכהן כשר החוץ של ממשלת בריטניה, את הצהרתו הידועה "הצהרת בלפור". ההצהרה נמסרה בצורת מכתב אל הברון רוטשילד, שנחשב המנהיג הבלתי רשמי של יהדות בריטניה, וזו לשונה:

"ממשלת הוד מלכותו רואה בעין יפה את הקמתו של בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל ותעשה כל מאמץ כרי לקדם השגת מטרה זו. עם זה מוכן שלא ייעשה דבר העלול לפגוע בזכויותיהן האזרחיות והדתיות של העדות הלא יהודיות בארץ ישראל או בזכויות ובמעמד המריני שנהנים מהם יהודים במדינות אחרות".

באותה העת חיו בארץ ישראל כ-56,000 יהודים.

תקוות גדולות נתלו בהצהרה זו ודאו בה הכרה ריפולומטית בזכות היהודים למדינה, על אף הפירוש המעורפל של ניסוחה, ובייחוד של המונח "בית לאומי". מובן שכל בעל עניין נתן להצהרה זו את הפירוש הנוח לו.

ארץ ישראל שוחרדה מכיבוש הטורקים על ידי גנרל אלנבי בספטמבר 1918, וב-11 בנובמבר 1918 הסתיימה מלחמת העולם הראשונה. בוועידת סן רמו, שנערכה באיטליה באפריל 1920, נרונה סוגיית חזוה השלום עם טורקיה בהשתתפות בריטניה, צרפת, איטליה, יוון, בלגיה ויפן, והוחלט שארץ ישראל תימסר לידי שלטון בריטי. בריטניה נטלה על עצמה את האחריות למימוש "הצהרת בלפור".

ב-1 ביולי 1920 הגיע לארץ הנציב הבריטי העליון הראשון הרברט סמואל. הוא היה יהודי ומדינאי בריטי. הנציב העליון קבע ששיעור עליית היהודים לארץ ישראל יהיה 16,500 איש לשנה.

הערכים הגיבו בפרעות, והנציב העליון הפסיק את העלייה באופן זמני.

"הספר הלבן" ("The White Paper"), כינוי למסמך ממשלתי בריטי הנקרא בשם זה בשל צבע הכריכה, הוא סיכום המדיניות הבריטית בנוגע לארץ ישראל (Palestine Statement of Policy).

בשנים 1922 עד 1939 פורסמו 6 ספרים לבנים. "הספר הלבן" של צ'רצ'יל פורסם ביוני 1922 ומסתמנת בו תחילת הנסיגה מהמחויבות להצהרת בלפור. נסיגה זו הלכה והתגברה באדבעת הספרים האחרים, שלפיהם הוטלו הגבלות שונות באשר לרכישת הקרקע על ידי יהודים ובמובן הוגבלה העלייה. לכסוף, החמור שבספרים, הוא הספר הלבן של מק'דונלד שפורסם בשנת 1939, סמוך לפרוץ מלחמת העולם השנייה.

בשנת 1922 קיבלו הארגונים הציוניים בארץ את גזרת מכסת העלייה המצומצמת באיפוק, אם כי לא באהבה יתרה. בלית ברירה השלימו עם המצב. הבריטים החליטו שכל חצי שנה יוקצו אשרות עלייה (טרנזיטורים) שמספרן ייקבע לפי כושר הקליטה הכלכלי של הארץ. על כך היו ויכוחים חריפים בין הסוכנות היהודית לבין שלטונות המנדט. האשרות ניתנו לסוכנות היהודית בירושלים, וזו חילקה אותן על פי מפתח מפלגתי.

בדחבי העולם, ובייחוד באירופה, פעלו ארגוני נוער ציוניים שהכשירו את הנוער הציוני במחנות הכשרה לקראת העלייה לארץ, כאשר יגיע תורם במסגרת האשרות החוקיות.

תמודות פוליטיות בדחבי אירופה והאנטישמיות הגדולה אשר שררה בעיקר במזרח אירופה החלו לתת את אותותיהן בקרב אותו הנוער הציוני, והתגלו סימני חוסר סבלנות בקרב.

בשנת 1932 פרסם ז'בוטינסקי מאמר שכותרתו "על האוונטורזים" (הרפתקנות) בזכות עלייתם של היהודים לארץ ישראל על אף מדיניות ממשלת בריטניה. ז'בוטינסקי קרא בגלוי להפר את החוק ולגנוב את הגבול לארץ ישראל הוא טען שללא אוונטורזים מסוג זה, לא תושג המטרה.

למאמר זה הייתה השפעה רבה על הנוער היהודי הציוני, ויש להניח שגם על מנהיגי התנועה הציונית מכל הזרמים.

שנת 1933 היא שנת עלייתו של היטלר לשלטון בגרמניה ועמה התגברות דאגת יהודי אירופה לגורלם. בשנת 1934 המתינו לעלייה בפולין מעל 21,000 חברי תנועת "החלוץ". בקצב הדשמי של קבלת האשרות יכלה המתנתם להימשך שנים רבות. יתר על כן, אחוז גדול מן האשרות הופנה ליהודי גרמניה הנתונים במצוקה. מצב זה הביא את אליהו גולומב לנקוט צעדים.

אליהו גולומב היה חבר המפקדה הארצית של ה"הגנה" בשנים 1935-1931,

ולמעשה מפקדו הלא דשמי של הארגון. הוא מינה את יהודה בראגינסקי, חבר קיבוץ גבעת ברנר, לצאת ולארגן אנייה ולהעלות קבוצה של אנשי "החלוץ" מפולין לארץ מחוץ למסגרת האשרות. התוצאה הייתה הפלגתה של האנייה "ולוס", שהסתיימה בהצלחה.

הפלגתה השנייה של אותה האנייה הסתיימה בכישלון, והעלייה הבלתי לגלית של תנועת "החלוץ" נפסקה למשך כ-3 שנים.

לעומת זאת התנועה הרוויזיוניסטית, נאמנה לעקרון האוונטורזים של מנהיגה, המשיכה בעלייה.

יש לציין שהספינה "כוכב" שארגנה התנועה, הפליגה עוד לפני "ולוס", אם כי גם להפלגתה לא הייתה הצלחה רבה.

עד שנת 1937 הפליגו שתי ספינות: "קפולו" ו"אוניון", ואורגנה עלייה המכונה "עליית אף-על-פי" (סיפודה מופיע בגוף הספר). את כל ההפלגות האלה ארגנה התנועה הרוויזיוניסטית.

שנת 1937 הייתה שנת מפנה. בעקבות המרד הערבי באה לארץ ועדה בדאשורתו של לורד פיל (Peel) כדי לחקור את בעיית ארץ ישראל ולהמליץ על הפתרון. הפתרון המומלץ היה חלוקת ארץ ישראל לשתי מדינות: מדינה ערבית ומדינה יהודית קטנה. ההנהגה הציונית נטתה לקבל את הרעיון אך הוא נתקל בהתנגדות ערבית גורפת.

הכשרות "החלוץ" כפולין התמלאו, וככל שעלה מספר החלוצים הממתינים לעלייה, פחתה סבלנותם וגבר הלחץ להעלאתם ככל דרך. כמו בשנת 1934 הוטל שוב על בראגינסקי לארגן אנייה. כך נולדו ההפלגות של "פוסידון" ו"ארטמיסיה", "אטדאטור" ו"קולורדו".

ראוי לציין, שעלייה זו באה בעקבות הלחץ של החלוצים מחוץ לארץ ישראל ולא ביזמת ההנהגה.

נוצר אפוא מצב פדרוקסאלי: ההנהגה הציונית — דוד בן גוריון ומשה שרת — התנגדה לעלייה בלתי לגלית. הם חששו, במידה מסוימת של צדק, שצעד כזה יחבל בעלייה החוקית ובוודאי יעכיר את היחסים עם הבריטים. כך למעשה פעלו מארגני העלייה הבלתי לגלית, אשר באו משורות הקיבוץ המאוחד, שלא לפי מדיניות ההנהגה הציונית שהשתייכה לאותו זרם אידאולוגי.

להלן מובאה מתוך דו-שיח בין בראגינסקי ומשה שרת, שהיה אז ראש המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית:

בראגינסקי: "באתי להודיעך כי 'החלוץ' כפולין החליט לפתוח במפעל של עלייה ב".

הפסיקני ואמר: "הדבר לא בא כחשכון. כמציאות של מאורעות הרמים בארץ, כשתלותנו באנגלים גדולה, לא יתואר כי ייעשה הרבר הזה. הסוכנות לא תסכים לזה כשום אופן".

בראגינסקי: "הרוויזיוניסטים התחילו כפעולה. הם מכיאים אנשים ומעלים אותם כחופי הארץ".

שרת הוסיף: "ראה הוזהרתיך! הרבר לא בא כחשכון. לא נתמוך בכם".
(בראגינסקי יהודה: "עם חותר אל חוף", עמ' 55.)

אכן, עמרת ההנהגה הציונית הייתה של אי-תמיכה, אך לא של הכשלה, ובמונחים של היום — "ישיבה על הגדר". לעומת זאת התאימה העלייה הבלתי לגלית למדיניותה של הנהגת התנועה הרוויזיוניסטית. עד שנת 1939, שהיא שנת פרסום הספר הלבן החמור מכולם ושנת פרוץ מלחמת העולם השנייה (שני המועדים כמעט חופפים), ארגנה התנועה הרוויזיוניסטית עוד 9 ספינות מעפילים (נוסף על הספינות המוזכרות לעיל): "דראגה", "אלי", "צ'יפו", "דלפא", "קאטינה פ. II", "אסתיד", "פאדיטה", "נעמי-יוליה", "סאקאריה", וייתכן שעוד כמה ספינות, אך עליהן אין מירע מספיק.

"פנצ'ור" ו"סטרומה" אודגנו אף הן על ידי התנועה הרוויזיוניסטית, והפליגו כבר אחרי פרוץ מלחמת העולם השנייה.

בעלייה בלתי לגלית עסקו גם גורמים אחרים. חלוקת האשרות הדשמיות התנהלה, עקרונית, על פי מפתח מפלגתי. מספר האשרות שקיבלו תנועות גדולות היה גדול מהמספר שקיבלו תנועות קטנות יותר.

באירופה פעלו חנועות ציוניות רבות וקטנות ומספר האשרות אשר הוקצה להן היה קטן מאוד וחבריהן לחצו למימוש עלייתם לארץ. וכך בתחילת 1939 התארגנו שלוש תנועות ציוניות: "העובד הציוני", "כרית הציונים הכלליים" ו"הפועל המזרחי". הן ארגנו קבוצה של 470 מעפילים ואלה עלו באנייה "אסימי".

במאי 1939 ארגנה תנועת "מכבי" בווינה אנייה עצמאית, "ליזל", וזו הפליגה ובתוכה 921 מעפילים.

כמו כן פעלו בתחום זה מארגנים פרטיים, מקצתם מתוך שליחות ומקצתם תמורת בצע כסף, ותנועות חלוציות שונות ניצלו את שירותיהם. הם ארגנו את הספינות "סנדר", "אסטיה", "אגיה זוני", "אגיוס גיקולאוס" ו"לס פרלס".

עקרונות המדיניות הבריטית בארץ ישראל נוסחו כבר בשנת 1938. ניברה בהם נסיגה מוחלטת מהצהרת בלפור וכניעה מוחלטת לטרור הערבי. על פי העקרונות האלה תוגבל העלייה היהודית ל-15,000 יהודים בשנה למשך 5 שנים בלבד,

ואחרי כן תופסק כליל. כמו כן חל איסור על היהודים לרכוש קרקעות. הכוונה הייתה שהאוכלוסייה היהודית לא תעלה על 35% מכלל אוכלוסיית הארץ — והכול בשעה שיהדות גרמניה נרדפת על ידי הנאצים.

בשלב זה החל להסתמן גם שינוי בעמדת הנהגה הציונית בארץ כלפי העלייה הבלתי לגלית. שינוי זה הביא, ביולי 1939, להקמת המוסד לעלייה כזרוע המיוחדת של ה"הגנה". בראש המוסד לעלייה הועמד שואל אביגוד, וסגנו — יהודה בראגינסקי. האנייה "דורה" הייתה הראשונה שהפליגה בפיקוחו של המוסד לעלייה.

לאחר פרסום הספר הלבן של 1939 ניבא פיליפ נואל-בייקר (Philip Noel Baker), חבר הפרלמנט הבריטי וחתן פרס נובל לשלום בשנת 1959, את הדברים האלה:

"If Jews were excluded from Palestine legally they would enter illegally and the only way to stop them would be to tell those kindly British soldiers to shoot them down."

האנייה "שייגר היל" הגיעה לחוף תל-אביב ב-1 בספטמבר 1939, יום פלישת גרמניה לפולין ופרוץ מלחמת העולם השנייה. הבריטים גילו את האנייה וידו עליה. אלה היו היריות הראשונות של הצבא הבריטי במלחמה זו, ושני הקורבנות הראשונים שנפלו מכדורים אלה היו מעפילים לארץ ישראל.

במאי 1940 נתמנה צ'רצ'יל לראשות ממשלת בריטניה. שמחה רבה אפפה את היישוב בארץ, כי צ'רצ'יל היה ידוע כידיד ותומך בציונות. במאי 1939 כינה צ'רצ'יל את הספר הלבן "הפרת אמון עמוקה", ובפברואר 1940 כינה אותו "מדיניות קצרת דואי". אבל במאי נהיה צ'רצ'יל לראש הממשלה ו"מה שרואים מפה לא רואים משם". הסיכויים לביטול עקרונות הספר הלבן או לשינויים היו אפסיים, בוודאי בעת המלחמה. הספר הלבן נשאר במקומו.

פליטים יהודים ניסו להימלט מאירופה ואחרים הצליחו. הספינה "סלברדור" טבעה ועמה 202 קורבנות, והספינות "פסיפיק", "מילוס" ו"אטלנטיק" נלכדו כשהן מלאות פליטים והובאו לחיפה. הפליטים הועלו על אניית הגירוש "פטריה" ועמדו להישלח למאוריציוס.

חיים וייצמן, נשיא ההסתדרות הציונית, נטה להסכים עם שליחת היהודים למאוריציוס, כי אחרי הכול זו הייתה דרך להצילם, אלא שהבריטים הכריזו שאחרי המלחמה יחזרו אותם הפליטים לארצותיהם, ולא יורשו לעלות לארץ לעולם. לדעת הבריטים, זאת הייתה דרך להרתיע את היהודים מלנסות ולהגיע לארץ ישראל. כאשר נודעה כוונת הבריטים, החליטה ה"הגנה" לפעול. אנשי ה"הגנה"

חיבלו באינייה ונגרם אסון כבד (ראו הערך "פטריה").

תעמולה גרמנית ניצלה היטב את המצב. הרדיו הגרמני והרדיו האיטלקי פרסמו הודעות שהיהודים באים לארץ ישראל לפי הזמנת בריטניה המעוניינת להציף את הארץ ביהודים ולדחות את הערבים ממנה. תעמולה זו נפלה על אוזניים קשובות בארצות ערב והבריטים חששו מפני התחרשות הפרעות. גורם נוסף בעל משקל בהחלטות הבריטים היה החשש שמא גרמנים עלולים להחדיר סוכנים אל תוך האזור, אך הבריטים עצמם הודו מאוחר יותר, ששום סוכן נאצי לא נתגלה בק הפליטים.

בינואר 1941 התנפלו "משמרות הברזל" של רומניה על היהודים ורצחו ללא הבחנה. בפברואר של אותה השנה ניתקה רומניה את היחסים עם בריטניה, ויהודי רומניה נהפכו לאזרחי מדינת אויב, ונאסר עליהם להיכנס לטריטוריה שבשליטה בריטית. נראה שחברו כאן טמטום, אטימות ודוע לב יחד. 769 יהודי רומניה מיואשים הצליחו, תמורת תשלום של יותר מ-1,000 \$ לנפש (סכום אריר בשנת 1941), להימלט מהמדינה בספינה "סטרומה". ב-24 בפברואר 1942 טובעה "סטרומה" וחוף מארם אחד, איברו כולם את חייהם. הטרגדיה זיעזעה את היישוב בארץ ישראל, אך גם את טורקיה, בריטניה וארה"ב. קורבנם של פליטי "סטרומה" לא היה לשווא. פליטי 15 ספינות שעגנו בטורקיה אחריה, הגיעו לארץ ישראל.

בממשלה הבריטית ובפרלמנט התנהלו ויכוחים סוערים בעניין המשך המדיניות כלפי ספינות הפליטים שיגיעו לטורקיה בעתיד. המגמה הכללית הייתה, שאין לשנות את המדיניות, אך גם היה ברור שפרשת "סטרומה" אסור שתחזור על עצמה. הטורקים נתבקשו להודיע לשגריר הבריטי באנקרה על כל אניית פליטים יהודיים שתגיע לטורקיה. שלוש ספינות – "מיחאי", "מירציאה" ו"יוקסין" – נבהן 65 איש בסך הכול, הגיעו לחופי הארץ ומספר אנשיהן נוכה ממספר האשרות הרשמיות.

את שר המושבות הבריטי הלורד וולטר מוין (Walter Moyne), אשר כיהן בתפקיד בעת פרשת "סטרומה", החליף הלורד קרנבורן (Cranborne), וזה האחרון דגל במיתון המדיניות הנוקשה כלפי עליית היהודים בעת הזאת, אך רוב רובם של חברי הממשלה הבריטית התנגרו לכך.

בינתיים החלו להגיע יריעות ברורות יותר על תכנית ההשמדה הגרמנית של יהודי אירופה. הצוהר היחיד, אם בכלל, להצלת יהודי אירופה היה מרומניה

ובולגריה ררך טורקיה.

בשנת 1943 החליט המוסד לעלייה להציב משלחת קבע באנקרה, ולנסות לשכנע את הטורקים ואת הבריטים לתת מעבר לאותם היהודים שיצליחו להגיע לטורקיה. אנשי המוסד רכשו שתי ספינות, "מאריצה" ו"מילכה", והן עמדו במצב הכן. באוגוסט באותה השנה הגיע לאנקרה משה שרת, ראש המחלקה המדינית של הסוכנות, ובפיו בשורה שהבריטים החליטו לאפשר לכל יהודי שיגיע לטורקיה בכוחות עצמו, לעלות לארץ ישראל. יש להניח שהידיעות על השמרת היהודים באירופה, הלחץ הבלתי פוסק של מנהיגי היישוב בארץ וחסו האוהד של שר המושבות הבריטי – כל אלה חברו יחד והשפיעו את השפעתם.

אהוד אבריאלי, אחד מראשי המוסד לעלייה, כינה החלטה זו "הצהרת בלפור של עלייה ב".

הבריטים שמרו על ההחלטה בסוד כדי שלא לעורר את העלייה, אך המידע דלף, אולי במתכוון, והגיע לאוזניים הנכונות. בעקבות מריניות וז ארגון המוסד לעלייה את הספינות האלה: "לילי", "מילכה", "מאריצה", "בלה צ'יטה", "קזבק" "בולבול", "מפקודה", "צלאח א-דין" ו"טאורוס".

בספינות אלה יצאו 4,728 איש, אך לא כולם הגיעו בשלום. הספינה "מפקודה" טובעה כמעט על כל נוסעיה. ליעד הסופי הגיעו רק 4,354 פליטים. האנייה "טאורוס" הייתה האחרונה עד סיום מלחמת העולם השנייה.

מלחמת העולם השנייה התקרבה אל סיומה. גודל גרמניה הנאצית הוכרע. על אף המלחמה הקדישו ממשלות בריטניה וארה"ב זמן ניכר לבעיית ארץ ישראל. הסתמנה תכנית חלוקה חדשה, נדיבה קצת יותר ליהודים. על קיומה של התכנית נרמו לחיים וייצמן, אך לא נמסרו לו פרטים. בארצות הברית הייתה באותו זמן תקופה של טרם בחירות והקול היהודי היה חשוב לנשיא רוזוולט.

וכאן ביצעו ארגוני המחותרת, לח"י ואצ"ל, מעשי טרור נגד הבריטים. ב-6 בנובמבר 1944 נרצח בקהיר הלורד מוין, אותו שר המושבות לשעבר, שכיהן בתפקיד בעת פרשת "סטרומה".

מוין היה ידידו האישי של ראש ממשלת בריטניה באותה העת, וינסטון צ'רצ'יל. בישיבת האבל של הממשלה הזהיר צ'רצ'יל, באופן חד משמעי, שמימוש של הרעיון הציוני, שהוא היה מתומכיו, עומל בסכנה. הבריטים תכננו תגובה הולמת. בפעם הראשונה העלה צ'רצ'יל את האפשרות של הפסקת העלייה לגמרי.

בינתיים גילתה בריטניה שהאינטרסים שלה במזרח התיכון אינם תואמים את תמיכתה בציונות. צ'רצ'יל נסוג מעמדתו לחלוטין. ב-8 במאי 1945 הסתיימה המלחמה באירופה, וזוועות הנאצים התגלו לעיני העולם. שרידי יהודי אירופה

התקבצו במחנות העקורים ברחבי אירופה והמתינו לעלייה למקום האחד שרצה לקבלם, ארץ ישראל. לזכותם של הבריטים ייאמר, שעמדו בהתחייבותם: עד סוף ספטמבר הושלמה מכסת הסרטיפיקטים של 5 שנות מלחמה ו-75,000 עולים הובאו לארץ, מקצתם באניות בריטיות, דוכם ניצולי שואה וגם 1,297 גולי מאוריציוס. ואולם בזה הסתכם רוחב לבם של הבריטים. המוסד לעלייה הציב את שלוחותיו ברחבי אירופה, ובעיקר ביוון, יוגוסלביה, איטליה וצרפת.

הוא לא המתין לאישורה של ממשלת המנדט, ובאוגוסט שלאחר תום המלחמה הורידה הספינה "דליין" את ראשוני המעפילים על חוף הארץ. עד סוף 1945 הונחתו בהצלחה מעפילים על חוף ארץ ישראל עוד 7 פעמים ב-5 ספינות: "נתן", "גבריאלה", "עלייה", "ברל כצנלסון" ו"חנה סגש".

הממשלה השמרנית של בריטניה עדיין תירצה תירוצים למיניהם, וההכרזה על מדיניות החלוקה כוששה לבוא. ביולי 1945 הפסיד צ'רצ'יל בבחירות, ומפלגת הלייבור בראשותו של קלמנט אטלי (Clement Attlee) הדכיכה את הממשלה. ארנסט בוויין (Ernest Bevin) נתמנה לשר החוץ.

בארץ השתררה אופוריה. מפלגת הלייבור הייתה תמיד פרו-ציונית יותר מהמפלגה השמרנית, אך השר החרש פיזר את האשליות עד מהרה. ביישוב היהודי השתררו מבוכה, אכזבה וכעס והם מצאו פורקן בפעולות תגמול כלפי הבריטים. ב-10 באוקטובר 1945 פשטה ה"הגנה" על מחנה המעפילים בעתלית ושחררה את העצורים.

בוויין קידם את הרעיון של הוועדה אנגלו-אמריקנית לבחינת הכעיה של ארץ ישראל. הוא הצליח לגייס גם את תמיכתו של נשיא ארה"ב, הרי טרומן, לדעיון זה. הוועדה אמנם הורכבה, ואחרי דיונים בושינגטון, כלונרן ובערב הסעודית ואחרי סיור באירופה באתרי זוועות הנאצים ובמחנות העקורים, הגיעו חברי הוועדה לארץ ישראל במרץ 1946. עוד הוועדה מטיידת ברחבי הארץ, הגיעה למחנה הארץ הספינה "דינגייט", ולאחר שנסעה הוועדה לשווייץ לעבד את הדוח, התפתחה "פרשת לה-ספציה" סביב הספינות "דב הוז" ו"אליהו גולומב" (ראו הערכים: "אליהו גולומב" ו"דב הוז"). חשוב לציין כאן את חלקם של חיילי הבריגדה היהודית. הם היו הראשונים מבין יהודי הארץ אשר נחשפו לזוועות הנאצים באירופה והתגייסו מיד לסיוע לפליטים היהודים בררם לארץ ישראל.

במיוחד קציניו וחיילי פלוגות ההובלה, אשר נשאו באיטליה, סייעו באופן מסיבי בהכוונת זרם הפליטים בבריחתם מאירופה, בארגון שיירות והובלת הפליטים אל הגמלים ומעגני הספינות. פרשת לה-ספציה התרחשה במאי 1946 וחשפה את פעילותן ובינוי היחידות פורקו.

מסקנותיה של הוועדה התפרסמו באפריל 1946 וכללו כמה המלצות, והעיקריות בהן הן אלה:

- ארץ ישראל לבדה לא תוכל להיות פתרון ליהודי אירופה, ועל כל המרינות לסייע במציאת פתרון לניצולי השואה.
- הוועדה ממליצה לאפשר את עלייתם המידית של 100,000 פליטים יהודים.
- המשך המנדט הבריטי.
- על פי התנאים, יש לאפשר את המשך עליית היהודים לארץ ישראל.
- יש לבטל את ההגבלה על רכישת קרקעות על ידי היהודים.
- לא לתוצאות אלה ציפה שר החוץ הבריטי. הוא התנה את מימוש מסקנותיה של הוועדה בהתפרקות מגשק של היישוב היהודי. רדישה זו הייתה בלתי מעשית מראשיתה, כי כוויין ידע היטב שלא ה"הגנה" ולא ארגוני המחתרת האחרים יסכימו לכך. בוויין יזם את הוועדה והתחייב לכבד את מסקנותיה, וכאשר התברר שהן אינן תואמות את מדיניותו, הסתלק מהן בתירוץ ההתפרקות מהנשק.
- ארה"ב נפגעה קשות והיישוב היהודי הגיב בהתגברות פעולות תגמול אלימות.
- בלילה שבין ה-16 ביוני ל-17 ביוני פוצצו 10 גשרים ("ליל הגשרים"). ב-29 ביוני 1946 הגיבו הבריטים ב"שבת השחורה". מנהיגי היישוב נכלאו בלטרון והצבא הבריטי פשט על יישובים יהודיים בחיפוש אחרי מאגרי נשק. בייחוד הותקף משק "יגור", ונמצאו בו כמויות גדולות של נשק חבוי.
- ב-22 ביולי פוצץ מלון "המלך דוד" בירושלים, שבו שכנה מפקדת הצבא הבריטי.

העלייה הבלתי לגלית לא פסקה לרגע. מאז "פרשת לה-ספציה" (ינוני 1946) עד ה-31 ביולי 1946 הגיעו לחופי הארץ עוד 5 ספינות מעפילים: "חביבה רייק", "יאשיהו וג'וזף", "בידיה", וב-29 ביולי נלכדה הספינה "הגנה" ועליה 2,678 מעפילים. יומיים מאוחר יותר, ב-31 ביולי, נלכדה הספינה "החייל העברי" ועליה 512 מעפילים.

במחנה המעצר בעתלית היו עצורים 2,252 מעפילים, אשר המתינו לשחרור על פי ה"קוטה" (1,500 איש לחודש). לבריטים היה ידוע שספינות מעפילים נוספות נמצאות בדרך ועומדות להגיע לחופי הארץ ועליהן קרוב ל-3,000 מעפילים. מחנה המעפילים בעתלית לא היה מסוגל לקלוט אנשים נוספים, והבריטים החליטו לגרש את הבאים לקפריסין.

ספינות מעפילים אחדות נקראו על שם המאורעות אשר התרחשו באותה

התקופה. ספינת המעפילים "יגור" נקראה על שם האירועים שהתרחשו בקיבוץ "יגור", וזאת הייתה הספינה הראשונה אשר מעפיליה גורשו לקפריסין. זרם ספינות מעפילים גבר והלך אף שרובן נתפסו על ידי הצי הבריטי. שנים מאוחר יותר כיטאה גולדה מאיר את המצב במילים אלה: "הנה הבריטים, אשר חשבנו אותם אז, ואני חושבת כך גם היום, האחראים יותר מכל אחד אחר לחיסולו של הנאציזם ושל היטלר. היינו מלאי הערצה לבריטים. ואז, אחרי שניצחו את הנאצים, נראה שהיה עליהם לכבוש אותנו, לשלוח משחתות על מנת לעצור יהודים הבאים לחופי הארץ, את אותן המשחתות אשר נלחמו בצוללות הנאציות. זה נראה כעולם בלתי אפשרי."

הנה תיאור המצב בפי ההיסטוריון והדיפלומט הבריטי ניקולס בתל (Nicholas Bethel) בספרו "המשולש הארץ ישראלי" ("The Palestine Triangle"):

"... although the Royal Navy were largely successful in intercepting the Haganah ships and diverting their passengers, the organizers of Aliya B were winning the battle politically, filling the Cyprus camps to bursting point, overtaxing the resources of British army, navy and air force in the eastern Mediterranean, imposing unbearable pressure on Palestine administration and branding Britain as inhuman in most of the world's press."

כל אותה העת התנהלו דיונים ומאמצים למצוא פתרון לבעיית ארץ ישראל. בריטניה התנגדה בתוקף לתכנית החלוקה ולהקמת מדינה יהודית עצמאית, ואילו ארה"ב תמכה בתכנית זו.

בין הפעילים בארה"ב היה המחזאי היהודי, בן הכט, אשר כתב והציג מחזה ושמר "הדגל נולד" ("A Flag is Born"). למחזה ולמאמרים של בן הכט הייתה השפעה ניכרת על דעת הקהל האמריקנית. ספינת המעפילים "בן הכט" נקראה כך לכבודו.

כרה"מ על כל גרורותיה הייתה נגד החלוקה. הציונות סתרה את האידאולוגיה הקומוניסטית, והביטוי לכך ניתן בעיתונות הסובייטית ובנאומיו של נציג כרה"מ באו"ם.

הערבים התנגדו כמובן לכל פתרון אשר הציע פחות ממדינה ערבית עצמאית בעלת מיעוט יהודי מוגבל ומוגדר. מעשי האלימות בארץ נמשכו ללא הרף ויחד אתם פעולות הדיכוי של הבריטים. מחנות המעפילים בקפריסין התמלאו עד אפס מקום. שום פתרון לא נראה באופק.

בריטניה החליטה להחזיר את המנדט לאו"ם, יודשה של חבר העמים, ולמסור

את הבעיה לפתרונו.

ב-18 ביוני 1947 שהתה בארץ הוועדה המיוחדת בעניין ארץ ישראל של האו"ם (United Nation Special Commission on Palestine — UNSCOP). באותו זמן התרחשו בארץ מעשי אלימות קשים. בעת שהותה של הוועדה הגיעה לחופי הארץ האנייה "יציאת אידופה 1947" או בלועזית "Exodus 1947". בורן, למרות ההזהרות, פעל במקרה זה על פי כל עקרונות "מצעד האינולת" והפרשה עוררה הרים רבים בכל רחבי העולם והסבה נזק רב לעמדה הבריטית.

בריטניה הייתה בטוחה שתוצאות ההצבעה באו"ם יתאימו לעמדותיה, אך היא לא הביאה בחשבון את ערמומיותה של הדיפלומטיה הסובייטית. זאת הייתה ההזדמנות הבלתי חוזרת עבור כרה"מ לפגוע במעמדה של בריטניה במזרח התיכון. כרה"מ שינתה את מדיניותה, או לפחות את אופן הצבעתה באו"ם, ברגע האחרון לטובת הקמת מדינה יהודית. בריטניה הוכתה בתדהמה, אך זה היה מאוחר מדי. נוסף על כך, דו"ח ועדת UNSCOP, שנחתם ב-31 באוגוסט 1947, המליץ על סיום המנדט הבריטי, על חלוקת ארץ ישראל ועל עלייה של 150,000 יהודים בתוך שנתיים — פרק הזמן להעברת השלטון המנדטורי מן הארץ. כל זה היה מנוגד לחלוטין לציפיותיה של בריטניה.

ב-29 בנובמבר 1947 התקיימה הצבעה באו"ם על חלוקת ארץ ישראל והקמת מדינת ישראל.

ההחלטה על החלוקה נתקבלה בדרך זו: 33 מדינות בעד, 13 נגד ו-10 נמנעות.

בריטניה החליטה לעזוב את ארץ ישראל ללא תקופת מעבר של מסירת השלטון. המנדט הבריטי היה צריך להסתיים ב-15 במאי 1948, והכוחות הבריטיים היו אמורים לעזוב עד ה-1 באוגוסט.

עד אז שלטו הבריטים בארץ. בין ה-29 בנובמבר 1947 ל-15 במאי 1948 הגיעו אל חופי הארץ עוד 13 ספינות מעפילים. כל המעפילים גורשו לקפריסין.

פרשת ה"פאנים" — האניות "קיבוץ גלויות" ו"עצמאות" — התרחשה בין סוף דצמבר 1947 ל-1 בינואר 1948. 15,000 יהודים הפליגו בשתי האניות מבולגריה. הפרשה החלה להתפתח כבר במאי 1947, לפני ההצבעה הגורלית באו"ם. סיפור הרקע של הפרשה, אולי יותר מכל סיפור עלייה אחר, מבליט את התנגשות הגישות בין ההנהגה הציונית בארץ לבין אנשי ה"הגנה" והמוסד לעלייה. ההנהגה הציונית לא הצדיקה בפומבי את העלייה הבלתי לגלית מתוך חשש לנזק העלול להיגרם לעלייה הרשמית, ובמקרה מיוחד זה לתוצאות ההצבעה באו"ם, ואילו אנשי ה"הגנה" נטלו על עצמם את מלוא האחריות.

בחצות הלילה, בין ה-14 ל-15 במאי 1948, הורד הדגל הבריטי מהתורן
בנמל חיפה והנציב האחרון של בריטניה בארץ ישראל, גנרל סיר אלן קאנינגהם
(General Sir Alan Cunningham), עזב את הארץ בסיירת הבריטית
"Euryalus".

באותה עת היו בדרך שלוש ספינות מעפילים אחרונות: "לניצחון", "מדינת
ישראל" ו"קרב עמק איילון", והן הגיעו לבסוף לחופי מדינת ישראל בספינות
עולים.

הוויכוח המתנהל עד עצם היום הזה, מי "גירש" את הבריטים מהארץ, לא
ייגמר כנראה לעולם, ולי נראה, שלחלקן של ספינות המעפילים בשאלה זו לא
ניתן המשקל הראוי.

אני מקווה שספר זה יועיל לתיקון המעוות.

ספרים
2

ר/ח הלל ירקוני

ספינות מעפילים מ-א' עד ת'

גוונים

הצילומים לקוחים מאוסף מוזיאון ההעפלה וחיל הים בחיפה, אלא אם כן מצוין אחרת

מסת"ב: 9-733-411-965-ISBN

©
תשס"ה
2005

כל הזכויות שמורות
להוצאה ולמחבר
תל-אביב, רח' בר-כוכבא 29
טל': 5283648

נסדר: "סדר צלם בע"מ" ת"א
רפוס: בני שאול